

Barbara Łysik

Dzień zgromadzenia w islamie a świętowanie chrześcijańskiej niedzieli

---

Nurt SVD 51/1 (141), 238-255

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Dzień zgromadzenia w islamie a świętowanie chrześcijańskiej niedzieli

The Day of Congregation in Islam versus Christian Holy Sunday

Barbara Łysik
arte120@op.pl

Ur. 1982; absolwentka Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach; 2012 uzyskała tytuł doktora nauk teologicznych w zakresie misjologii na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Opolskiego; pracuje jako nauczyciel; członek Stowarzyszenia Misjologów Polskich.

W kontekście aktualnej sytuacji na świecie islam jest religią, o której wiele się mówi, najczęściej jednak w obliczu zamachów przeprowadzanych przez islamskich terrorystów czy działań tzw. Państwa Islamskiego. W tym kontekście najbardziej popularnym słowem wydaje się być „dżihad”. Warto jednak przyrzeć się zwyczajom religijnym braci muzułmanów, którzy coraz liczniej przybywają na kontynent europejski. Pluralizm religijny i kulturowy prędzej czy później spowoduje konieczność wzajemnego poznania się. Poniższe opracowanie będzie stanowić próbę porównania świętowania dnia świętego w islamie i chrześcijaństwie. Główną metodą zastosowaną w artykule będzie metoda porównawcza.

Warto zaznaczyć, iż celem opracowania nie jest historyczna analiza korzeni oraz kontekstu kształtowania się dnia świętego zarówno w dziejach islamu, jak i chrześcijaństwa. Zagadnienie, to m.in. ze względu na znaczną obszerność, wymagałoby odrębnego studium. Oprócz przedstawienia dnia zgromadzenia w islamie oraz dnia Pańskiego w chrześcijaństwie uwzględni się najważniejsze formy świętowania obecne w tych dniach.

Dzień zgromadzenia

Jednym z pięciu filarów islamu jest modlitwa. W piątek przybiera ona formę modlitwy wspólnotowej w meczecie. Koran wzywa do niej w słowach:

„O wy, którzy wierzycie!
Kiedy zostanie ogłoszone wezwanie do modlitwy
– w Dniu Zgromadzenia,
śpieszcie gorliwie wspominać Boga
i pozostawcie wszelki handel!
To będzie dla was lepsze,
o, gdybyście mogli to wiedzieć!
A kiedy modlitwa zostanie zakończona,
to rozejdźcie się po kraju
i poszukujcie łaski Boga!
Być może, będziecie szczęśliwi!” (S. 62,9-10).

W komentarzu do polskiego tłumaczenia Koranu J. Bielawski podaje, iż w języku arabskim piątek oznacza zebranie (*Al-Dżum'a*), stąd jest on nazywany dniem zgromadzenia – dniem wspólnej modlitwy w określonej godzinie w meczecie¹. W opracowaniach poświęconych temu zagadnieniu istnieje pewna rozbieżność. Jedni autorzy podają, iż piątek został ustanowiony przez Mahometa dniem wspólnej modlitwy w meczecie w celu odróżnienia od żydowskiego szabat i chrześcijańskiej niedzieli². Większość publikacji gdzie indziej upatruje jednak przyczyn ustanowienia piątku. Sura 62 Koranu wiele razy odwołuje się do handlu, stąd można wnioskować, iż piątek był prawdopodobnie dniem targowym w Medynie za czasów proroka Mahometa³. Bardziej szczegółowe analizy tego faktu wskazują, że pierwotna arabska nazwa piątku brzmiała *'arūba*. Słowo to z języka aramejskiego oznacza dzień poprzedzający sobotę. Inna nazwa arabska na określenie piątku brzmi: *yawm al-ġum'a*, co oznacza gromadzenie się na dzień targowy. Ten zwrot odpowiada z kolei hebrajskiemu *yōm ha-kenīsa*, oznaczającemu dzień targowy⁴. Ostatni werset sury 62 potwierdza związek piątku z dniem targowym:

¹ J. Bielawski, *Komentarz do Koranu*, w: *Koran*, tłum. J. Bielawski, Warszawa 1986, s. 938, przyp. do S. 62,9-10.

² A. Borkowski, *Islam. Zagadnienia wybrane*, Katowice 2009, s. 57; J. Reychman, *Mahomet i świat muzułmański*, Warszawa 1966, s. 143-144.

³ J. Bielawski, *Komentarz do Koranu...*, dz. cyt., s. 938.

⁴ J. Danecki, *Podstawowe wiadomości o islamie*, Warszawa 2007, s. 134.

„Lecz kiedy oni dojrzą jakiś handel lub zabawę,
to śpieszą na oślepek ku nim
i pozostawiają ciebie stojącego.
Powiedz:
To, co jest u Boga,
jest lepsze od zabawy i handlu!
Bóg jest najlepszy z tych,
którzy dają zaopatrzenie!” (S. 62,11).

Zatem bardziej wiarygodną wersją związaną z uznaniem piątku za dzień wspólnej modlitwy w islamie nie jest kwestia rzekomego sporu z żydami czy chrześcijanami, lecz tradycja targowa. W dzień przed szabatem ludzie zaopatrywali się w środki potrzebne na dzień świąteczny⁵.

Trzeba jednak zaznaczyć, że piątek nie jest dla muzułmanów dniem świątecznym w takim samym stopniu, jak sobota dla żydów czy niedziela dla chrześcijan⁶. Jest to dzień gromadzenia się wiernych na wspólnej modlitwie w meczecie pod przewodnictwem imama. Wtedy także najbardziej uwidacznia się wspólnotowy wymiar modlitwy muzułmańskiej, który wypływa ze wzajemnej solidarności społecznej ummy⁷.

Jak wygląda sprawa handlu w piątek w muzułmańskiej kulturze? W przeciwieństwie do chrześcijańskiej niedzieli czy żydowskiego szabatu piątek w islamie nie jest dniem wolnym od pracy. Jedynie na czas modlitwy wspólnotowej, która odprawiana bywa w godzinach południowych, handel i inne czynności zawodowe zamierają⁸.

Dzień Pański

Niedziela jest dla chrześcijanina dniem zmartwychwstania Chrystusa, dniem Pańskim – *dies Domini*. Praktyka pierwszych uczniów wskazuje, iż w pierwszy dzień po szabacie gromadzili się oni na łamaniu chleba (por. Dz 20,7). Potwierdzają to także najstarsze teksty chrześcijańskie:

⁵ J. Danecki, *Podstawowe wiadomości...*, dz. cyt., s. 134. Za: S.D. Goitein, *Studies in Islamic History and Institutions*, Leiden 1968, s. 111.

⁶ Por. J. Reychman, *Mahomet i świat...*, dz. cyt., s. 144.

⁷ R. Markowski, *Kult muzułmański w ujęciu porównawczym z doktryną katolicką*, „Communio”, t. 4, 1992, s. 104.

⁸ A. Borkowski, *Islam...*, dz. cyt., s. 57.

„W dzień Pański zgromadzajcie się, łamcie chleb i czyńcie dzięki, wyśpiewawszy się pierwiej z grzechów swoich, ażeby czysta była ofiara wasza”⁹.

Niedziela jest najstarszym i pierwszym dniem świątecznym, który obchodzimy na pamiątkę zmartwychwstania Chrystusa. Ten dzień jest zarazem początkiem nowego stworzenia¹⁰. Chrześcijańska niedziela posiada wiele aspektów. Według Starego Testamentu jest to dzień, w którym Bóg objawił się jako Stwórca. Nowe Przymierze ukazuje niedzielę jako dzień zmartwychwstania, wniebowstąpienia, a także objawień się Chrystusa uczniom¹¹.

List apostolski Jana Pawła II o świętowaniu niedzieli *Dies Domini* wyodrębnia kilka przestrzeni charakterystycznych dla tego dnia. Najpierw nazywa niedzielę *dies Domini*, czyli dniem świętowania dzieła Boga Stwórcy. Kolejnym określeniem jest *dies Christi*, czyli dzień zmartwychwstania Chrystusa, a także dzień zesłania Ducha Świętego. Następnie niedziela zostaje nazwana *dies Ecclesiae*, ponieważ stanowi dzień zgromadzenia Kościoła na Eucharystii. Określenie *dies hominis* wskazuje na ludzki wymiar jej świętowania. Stanowi ona dzień odpoczynku, radości i solidarności wyznawców Chrystusa. Ostatnie określenie użyte przez papieża to *dies dierum*. Dostrzega się w nim ujęcie niedzieli jako święta nadrzędnego, objawiającego sens czasu¹².

Nawiązując do określenia niedzieli jako *dies dierum*, należy odwołać się do etnologii oraz pojmowania „czasu sakralnego” u ludów pierwotnych. Rumuński badacz religii Mircea Eliade wiele miejsca poświęcił w swoich pracach tematowi czasu świętego. Twierdził, że

„[...] jest to jedno z najtrudniejszych zagadnień fenomenologii religii. Problem dotyczy nie tylko różnicy strukturalnej zachodzącej między czasem sakralnym a czasem świeckim, ale przede wszystkim dotyczy odmiennego pojmowania czasu u ludów pierwotnych”¹³.

⁹ *Didache*, 14,1, w: J. Sajdak (red.), *Pisma Ojców Kościoła*, t. I, Poznań 1924, s. 31.

¹⁰ J. Gręźlikowski, *Świętowanie dnia Pańskiego. Ważniejsze zagadnienia prawno-teologiczne*, Toruń 2005, s. 28-29.

¹¹ J. Tyrawa, *Świętowanie niedzieli – katecheza dla społeczeństwa*, w: J. Krucina (red.), *Niedziela dzisiaj*, Wrocław 1993, s. 123.

¹² Jan Paweł II, *List apostolski o świętowaniu niedzieli Dies Domini* (dalej: DD), „Acta Apostolicae Sedis”, t. 90, 1998, s. 713-766.

¹³ Z. Pawlak, *Filozoficzna interpretacja koncepcji religii Mircei Eliadego*, Włocławek 1995, s. 140.

Człowiek pierwotny dobrze potrafił wyodrębnić czas święty od codzienności. Dni i okresy świętowania różnią się od zwykłego biegu czasu. Świętowanie jest różnie przeżywane i uzewnętrzniane, a jego cechą wspólną stanowi owa inność czasu *sacrum*. Dla chrześcijanina wymiar czasu świętego ma niedziela. Punktem kulminacyjnym tego czasu jest zgromadzenie liturgiczne w dniu Pańskim, w którym wspólnota Kościoła składa dziękczynienie Bogu za dzieło odkupienia¹⁴.

Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum concilium* Soboru Watykańskiego II ukazuje niedzielę w kontekście roku liturgicznego, stwierdzając, iż

„[...] w tym dniu wierni powinni się gromadzić, aby słuchając Bożego słowa i uczestnicząc w Eucharystii, wspominać mękę, zmartwychwstanie i uwielbienie Pana Jezusa oraz składać dziękczynienie Bogu” (KL 106).

Niedzielną liturgia stanowi centralny punkt świętowania dnia Pańskiego. Nie jest jednak jedyną formą świętowania chrześcijańskiego. Podobnie *Katechizm Kościoła Katolickiego* stwierdza, iż centrum niedzieli stanowi „wieczera Pańska, ponieważ właśnie na niej cała wspólnota wiernych spotyka zmartwychwstałego Pana, który zaprasza ich na swoją ucztę” (KKK 1166). W tym kontekście niedzielę można nazwać dniem zgromadzenia chrześcijańskiego. Jan Paweł II odwołuje się w *Dies Domini* do słów Pliniusza Młodszeo, który w swoim liście do cesarza Trajana z początku II wieku pisał, że „chrześcijanie zwykli gromadzić się zawsze tego samego dnia przed wschodem słońca i śpiewać razem hymn do Chrystusa, którego czczą jako boga” (DD 21).

Trzecie przykazanie Dekalogu stanowi, aby pamiętać o dniu szabat i by go należycie święcić (por. Wj 20,8; Pwt 5,12). Niedziela różni się jednak od szabat, ponieważ jest jego wypełnieniem. Św. Ignacy Antiocheński pisał:

„Ci, którzy trwali w dawnym porządku, przeszli do nowej nadziei i nie zachowują już szabat, ale święcą dzień Pański, dzień, w którym nasze życie zostało pobłogosławione przez Chrystusa i przez Jego śmierć”¹⁵.

Kodeks Prawa Kanonicznego określa niedzielę jako „najdawniejszy dzień świąteczny nakazany” i podaje szereg działań, które wiążą się ze świętowaniem niedzieli. Wierni są zobowiązani do

¹⁴ S. Jankowski, *...abyś dzień święty święcił...*, w: K. Korzecki (red.), *Pamiętaj, abyś dzień święty święcił*, Toruń 2011, s. 18.

¹⁵ Ignacy Antiocheński, *Epistula ad Magnesios*, 9,1.

uczestnictwa w tym dniu we Mszy Świętej oraz do powstrzymywania się od prac niekoniecznych. Precyzując termin „pracy niekoniecznej”, Kodeks Prawa Kanonicznego podaje, iż chodzi o

„[...] prace i zajęcia, które utrudniają oddawanie Bogu czci, przeżywanie radości właściwej dniowi Pańskiemu oraz korzystanie z należnego odpoczynku duchowego i fizycznego” (kan. 1247).

Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku nie wymienia, które prace i zajęcia są niekonieczne. Z kolei Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 roku do prac zakazanych w niedzielę zaliczał m.in.: zajęcia służbowe, czynności sądowe, handel publiczny, jarmarki. Aktualne przepisy prawa kanonicznego kierują się w tej kwestii w stronę formowania sumień i indywidualnego podejścia chrześcijanina. Biorąc pod uwagę miejscowe zwyczaje, kulturę, a także konkretną sytuację życiową człowieka osąd należy w dużej mierze pozostawić właściwie ukształtowanemu sumieniu¹⁶.

Niedziela w kontekście ekumenicznym

Poruszając temat świętowania dnia Pańskiego w chrześcijaństwie należy uwzględnić wymiar ekumeniczny. Pomimo wspólnego fundamentu, jakim dla chrześcijan jest niewątpliwie ważność niedzieli, istnieją różnice w świętowaniu tego dnia zarówno w perspektywie protestanckiej, jak i prawosławnej.

Marcin Luter przykazanie o świętowaniu dnia Pańskiego zawarł zarówno w *Małym*, jak i *Dużym katechizmie*¹⁷. Luter, tłumacząc sens świętowania niedzieli w życiu chrześcijanina, pisał:

„Święcić dzień święty znaczy tyle, co święcie go zachowywać. A co to znaczy święcie zachowywać? Nie znaczy to nic innego, jak przykładać się do świętych słów, zajęć i życia. Dzień bowiem nie potrzebuje dla siebie żadnego uświęcenia, gdyż sam w sobie został stworzony jako święty. Lecz Bóg chce, aby dla ciebie był święty. Dlatego staje się on przez ciebie święty lub nieświęty, zależnie od tego, czy ty w tym dniu spełniasz święte czy też nieświęte czyny”¹⁸.

Świętowanie dnia Pańskiego w wyjaśnieniu Lutra koncentruje się w całości na słowie Bożym, którego studiowanie sprzyja uświęceniu

¹⁶ J. Gręźlikowski, *Świętowanie dnia Pańskiego...*, dz. cyt., s. 115.

¹⁷ Zob. M. Luter, *Mały i duży Katechizm doktora Marcina Lutra*, tłum. A. Wantuła, Warszawa 1962.

¹⁸ Tamże, s. 62-63.

człowieka. Niedziela jest zatem szczególnym dniem, który chrześcijanin powinien przeznaczyć na kontakt ze słowem Pana.

Umieszczenie słowa Bożego w centrum świętowania niedzieli określa styl przeżywania tego dnia u protestantów. Przez wieki formowała się praktyka kształtowania szczególnej atmosfery domowej w niedzielę. Przejawia się ona w modlitwie rodzinnej, śpiewie pieśni, a przede wszystkim wspólnej lekturze Pisma Świętego¹⁹.

M. Luter, wyjaśniając trzecie przykazanie Dekalogu, porusza jeszcze jeden interesujący wymiar niedzieli. Pisze: „Pamiętaj więc, że moc i znaczenie tego przykazania nie polegają na odpoczywaniu, lecz na uświęcaniu, chodzi zatem w tym dniu o szczególną świętą zaprawę”²⁰.

W prawosławiu szczególny charakter niedzieli przejawia się w jej eschatologicznym ukierunkowaniu. Dzień Pański, czyli pamiętka zmartwychwstania Jezusa, jest zarazem pierwszym i ósmym dniem tygodnia. Pierwszym, czyli dniem, w którym Bóg rozpoczął stwarzać świat, oraz ósmym, czyli dniem, w którym Jezus powstał z martwych i dał nam nadzieję życia wiecznego. Niedziela stanowi zatem dzień szczególnie świąteczny dla Kościoła prawosławnego, gdyż warunkuje cały świąteczny cykl tygodnia oraz podkreśla dwa najważniejsze wymiary życia Kościoła: paschalność i Eucharystię²¹.

„Zasadniczym celem religijnego świętowania niedzieli jest podtrzymywanie w nas paschalnej, radosnej świadomości zwycięstwa Chrystusa nad grzechem, szatanem i śmiercią. Dzień Pański jest małą paschą”²².

W Kościele prawosławnym szczególny charakter posiada także sobota jako starotestamentalny szabat, czyli dzień odpoczynku po dziele stworzenia. Dzień ten zyskuje także nowy wymiar odpoczynku po dziele zbawienia²³. Sobota poprzez swoje silne powiązanie liturgiczne z niedzielą traci charakter postny, jest dniem szczególnie poświęconym Matce Bożej, wszystkim świętym oraz dniem modlitwy za zmarłych²⁴.

¹⁹ P. Anweiler, *Dzień Pański w perspektywie luteranńskiej*, w: A. Czaja, Z. Gleaser (red.), *Świętowanie dnia Pańskiego w ekumenicznej refleksji Kościołów*, Opole 2012, s. 78.

²⁰ M. Luter, *Mały i duży Katechizm...*, dz. cyt., s. 64.

²¹ J. Betlejko, *Czas i świętowanie Dnia Pańskiego*, w: A. Czaja, Z. Gleaser (red.), *Świętowanie dnia Pańskiego w ekumenicznej...*, dz. cyt., s. 105.

²² P. Nikolski, *Dzień Pański w Kościele prawosławnym*, w: tamże, s. 83-84.

²³ J. Betlejko, *Czas i świętowanie...*, art. cyt., s. 104.

²⁴ P. Nikolski, *Dzień Pański w Kościele...*, art. cyt., s. 84.

Niedzielną Eucharystia stanowi dla wszystkich chrześcijan – katolików, protestantów i prawosławnych moment eklezjotwórczy: „Choć do tej pory nie osiągnięto konsensusu co do wielu kwestii szczegółowych, wszystkie strony postrzegają ją jako fundament chrześcijańskiej wiary i fundament Kościoła”²⁵.

Modlitwa

Modlitwa jest szczególną formą wyrazu wiary zarówno w islamie, jak i w chrześcijaństwie. Istnieje wiele wspólnych cech modlitwy chrześcijańskiej i muzułmańskiej, jednak istnieją też różnice. Chrześcijańska modlitwa ma charakter trynitarny, posiada także o wiele bogatszą treść oraz formę niż modlitwa w islamie. Natomiast ta ostatnia koncentruje się głównie na Koranie i zawartych w nim tekstach modlitewnych. Z kolei sytuacja religijno-społeczna islamu powoduje, iż charakteryzuje się go jako religię prawa i posłuszeństwa temu prawu, także jeśli chodzi o obowiązek wypełniania modlitwy²⁶. Omawianie modlitwy w islamie byłoby zbyt obszerne, dlatego zasadniczo przyjrzymy się modlitwie w meczecie w dniu zgromadzenia. Podobnie potraktuje się kwestię modlitwy chrześcijańskiej, zawężając ją tylko do niedzielnej liturgii.

Rola modlitwy w islamie jest ogromna. Stanowi ona jeden z filarów islamu (obok wyznania wiary, postu, jałmużny i pielgrzymki do Mekki). W wielu miejscach Koran mówi o nakazie i konieczności modlitwy, a także formach i sposobach jej odmawiania. Zawiera także wiele tekstów modlitewnych. Sam Mahomet obowiązek modlitwy utożsamiał z istotą religii: „Żeby czcili Boga, [...] modlili się i czynili jałmużnę. To jest cała prawdziwa religia” (S. 98,5). Koran określa także pory doby, w których należy odmawiać modlitwę, oraz postawy ciała, jakie winny temu towarzyszyć. Modlitwa muzułmanina odbywa się pięć razy w ciągu doby: o świcie, w południe, po południu, o zachodzie słońca i gdy zapadnie noc. Ustalony jest także rytuał gestów i pokłonów, takich jak: pozycja stojąca, skłon ciała, klęczenie, pozycja siedząca na udach, padnięcie na twarz²⁷. Część składową każdej modlitwy stanowi wyznanie wiary, czyli *šahāda*: „Nie ma Boga oprócz Allaha, a Muhammad jest posłańcem Boga”. Tekst ten obowiązuje każdego

²⁵ Z. Glaeser, *Eklezjotwórczy charakter Eucharystii perspektywa ekumeniczna*, w: A. Czaja, Z. Gleaser (red.), *Świętowanie dnia Pańskiego w ekumenicznej...*, dz. cyt., s. 26.

²⁶ E. Chat, *Chrześcijaństwo a islam – polemika i dialog*, Kielce 2005, s. 72-73.

²⁷ Z. Pawłowicz, *Modlitwa i mistyka islamu a chrześcijaństwo*, „Ateneum Kapłańskie”, nr 469, 1987, s. 409.

wyznawcę islamu. Należy go także odmawiać w ważnych okolicznościach życia muzułmanina. Z jednej strony stanowi on indywidualne wyznanie wiary, z drugiej jest elementem integrującym duchową jedność wspólnoty muzułmańskiej²⁸. Prawo szariat u jednoznacznie zaleca praktykę modlitwy grupowej, przypisując jej większe znaczenie niż modlitwie indywidualnej²⁹. W islamie najbardziej chyba rozbudowana jest dyscyplina modlitwy. Wyraża ona wewnętrzne nastawienie serca i woli, aby zostać oczyszczonym przez Boga oraz pokorne oddanie się Mu. Jeden z hadisów obrazowo tłumaczy wartość modlitwy:

„Wyobraźcie sobie, że ktoś miałby przed swoim domostwem rzekę i kąpałby się w niej pięć razy dziennie; czy pozostałoby na nim choć trochę brudu?”³⁰.

Modlitwa piątkowa w meczecie stanowi jedyną formę publicznej i wspólnotowej modlitwy. Zwyczajowo powinna się ona odbywać w meczecie. Jeśli chodzi o jej obowiązywalność, różne opracowania podają sprzeczne informacje na ten temat. Jedne z nich wskazują, iż modlitwa piątkowa w meczecie jest obowiązkowa dla wszystkich pełnoletnich mężczyzn³¹. Nieobecności na tej modlitwie nie można niczym usprawiedliwić, gdyż stanowi ona niejako podsumowanie osiągnięć duchowych minionego tygodnia i przygotowanie do kolejnego³². Z kolei inne opracowania jedynie zalecają modlitwę piątkową w meczecie, podkreślając jej specyficzny charakter. Nie jest ona jednak tym samym, co codzienne modlitwy kanoniczne, które są absolutnie obowiązkowe dla wszystkich wyznawców Allaha³³. Jeśli muzułmanin opuści modlitwę wspólną w dniu zgromadzenia, nie może jej odmówić indywidualnie. Jest swoistą regułą, że wspólnotowa modlitwa w piątek powinna być odprawiona w meczecie. Gdyby jednak w specjalnych okolicznościach wierny nie mógł przybyć do meczetu, może wówczas odmówić modlitwę wspólnie z innymi w domu lub w innym miejscu, które spełnia wymogi rytualnie czystego³⁴.

²⁸ R. Markowski, *Kult muzułmański w ujęciu porównawczym...*, art. cyt., s. 97.

²⁹ W. Psurek, *Ekspansja islamu w świecie. Historia i współczesność wzajemnych relacji*, Katowice 2007, s. 83.

³⁰ M.U. Tworuszka, *Islam. Mały słownik*, Warszawa 1995, s. 54.

³¹ Por. tamże, s. 55; A. Scarabel, *Islam*, Kraków 2004, s. 99; Z. Pawłowicz, *Modlitwa i mistyka islamu...*, art. cyt., s. 410; E. Chat, *Chrześcijaństwo a islam...*, dz. cyt., s. 71.

³² A. Borkowski, *Islam...*, dz. cyt., s. 57.

³³ R. Markowski, *Kult muzułmański w ujęciu porównawczym...*, art. cyt., s. 104.

³⁴ A. Borkowski, *Islam...*, dz. cyt., s. 59.

Przebieg modlitwy piątkowej (*salāt al-ğuma*) jest ściśle określony. Odbywa się ona w południe i trwa około godziny. Przewodniczy jej imam. Podczas nabożeństwa twarze biorących w niej udział zwrócone są w kierunku Mekki (*kibla*). Modlitwa piątkowa złożona jest z recytacji fragmentów Koranu oraz innych formuł modlitewnych, zaczerpniętych ze świętej księgi islamu. Po odprawieniu modlitw imam wygłasza kazanie (*chutba*).

Przed rozpoczęciem modlitwy każdy powinien dokonać ablucji, gdyż Koran z modlitwą łączy praktykę obowiązkowych obmyć rytualnych:

„Kiedy stajecie do modlitwy, to obmyjcie wasze twarze i ręce aż do łokci; przetrzyjcie lekko wasze głowy, a nogi myjcie – aż do kostek. A jeśli jesteście w stanie nieczystym, to oczyszczajcie się” (S. 5,6).

Oczyszczenie nie jest tylko fizycznym rytuałem. Zgodnie z nauką islamu stanowi ono także oczyszczenie duszy – ablucja zmywa grzechy, które oddzielają człowieka od Boga. Obmycia rytualne dzielą się na dwie kategorie: zwykła (mniejsza) ablucja *wudū* jest zwyczajowym powrotem do stanu czystości rytualnej po mniejszym zanieczyszczeniu (np. po kontakcie z jakimś nieczystym przedmiotem), całkowita (większa) ablucja *ğūsi* staje się konieczna po większym zanieczyszczeniu (np. po stosunku seksualnym). Zwyczajną materią służącą obmyciom jest woda, jednak w wyjątkowych okolicznościach można użyć suchej i czystego piasku³⁵.

Modlitwę piątkową, jak każdą zresztą modlitwę w islamie, poprzedza nawoływanie muezzina z minaretu. Ponadto modlitwy są odmawiane w języku arabskim bez względu na miejscowy język. Jak już zostało wspomniane, w modlitwie piątkowej obowiązek uczestnictwa mają zasadniczo mężczyźni, jednak kobiety także mogą wziąć w niej udział. Miejsce kobiet w meczecie jest specjalnie wyznaczone i znajduje się ono za mężczyznami. Kobieta powinna być wówczas zasłonięta od stóp do głów³⁶. Dla muzułmanina meczet nie jest świątynią w takim sensie, jak kościół stanowi miejsce święte dla chrześcijanina. Meczet to przede wszystkim miejsce wspólnych modlitw, zgromadzeń, a także pobierania nauk i wygłaszania ważnych dla życia

³⁵ R. Markowski, *Kult muzułmański w ujęciu porównawczym...*, art. cyt., s. 102; J. Reyman, *Mahomet i świat...*, dz. cyt., s. 142.

³⁶ A. Borkowski, *Islam...*, dz. cyt., s. 58-59; Z. Pawłowicz, *Modlitwa i mistyka islamu...*, art. cyt., s. 411.

gminy muzułmańskiej komunikatów³⁷. Muzułmanin ma obowiązek modlitwy w meczecie tylko w piątek podczas wspólnej modlitwy południowej. W ciągu tygodnia wierzący mogą odwiedzać meczet, ale nie jest to nakazane³⁸.

Z kolei niedzielna liturgia stanowi centrum życia Kościoła³⁹. Eucharystia sprawowana w niedzielę ma takie samo znaczenie, jak każda Eucharystia sprawowana w dowolnie inny dzień (por. DD 34). Jednak niedziela i sprawowana w ciągu niej liturgia jest wydarzeniem specyficznym dla wspólnoty Kościoła. Łączy się ona z obowiązkiem uczestnictwa i posiada bardziej uroczysty charakter, głównie ze względu na paschalny wymiar tego dnia, „[...] w którym Chrystus zwyciężył śmierć i dał nam udział w życiu wiecznym” (DD 34). Wierzący ma obowiązek uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii, co wypływa z trzeciego przykazania Bożego oraz nauki i Tradycji Kościoła. Kodeks Prawa Kanonicznego precyzuje to w słowach:

„W niedzielę [...] wierni są zobowiązani uczestniczyć we Mszy Świętej. [...] Nakazowi uczestniczenia we Mszy świętej czyni zadość ten, kto bierze w niej udział, gdziekolwiek jest odprawiana w obrządku katolickim, bądź w sam dzień świąteczny, bądź też wieczorem dnia poprzedzającego” (kan. 1247-1248).

Nieobecność na niedzielnej Eucharystii jest usprawiedliwiona chorobą bądź inną ważną przyczyną. W każdym innym przypadku dobrowolne zaniedbywanie tego obowiązku stanowi grzech ciężki⁴⁰. Zgromadzenie niedzielne zobowiązuje zatem do wewnętrznego odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych, co dokonuje się (jakby pośrednio) przez odmawianie *Credo*⁴¹.

Praktyka niedzielnych zgromadzeń liturgicznych jest mocno zaznaczona w pismach wczesnochrześcijańskich pisarzy. W traktacie *Didaskalia Apostolskie* z III wieku można znaleźć wezwanie do uczestnictwa w niedzielnej Eucharystii:

„W dniu Pańskim porzućcie wszystko i spieszcie nie zwlekając na swoje zgromadzenie, bo przez nie oddajecie chwałę Bogu. W przeciwnym razie czym usprawiedliwią się przed Bogiem

³⁷ W. Psurek, *Ekspansja islamu...*, dz. cyt., s. 82.

³⁸ F. Peirone, *Der Islam*, Aschaffenburg 1982, s. 74.

³⁹ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 2177.

⁴⁰ Por. tamże, 2181.

⁴¹ Por. DD, nr 41.

ci, co nie gromadzą się w dniu Pańskim, aby słuchać słowa życia i spożywać Boski pokarm, który trwa na wieki?”.

Podobnie u św. Justyna w jego *Apologii* znajdujemy opis niedzielnych praktyk pierwszych chrześcijan, którzy spotykali się w jednym miejscu na pamiątkę dnia, w którym Chrystus zmartwychwstał.

Modlitwa liturgii niedzielnej skupia się głównie wokół liturgii Słowa i liturgii eucharystycznej. Czytania tekstów Pisma Świętego – w niedzielę zarówno ze Starego, jak i z Nowego Testamentu – są niejako wprowadzeniem w centralny dla liturgii moment przeistoczenia, w którym Chrystus wydaje za nas swoje Ciało i przelewa swoją Krew.

Przewodnik w modlitwie

Każda religia ma osobę wyznaczoną do przewodniczenia w modlitwie. W islamie taką rolę pełni imam, który nie posiada święceń ani nie jest kapłanem, gdyż w religii tej nie ma pojęcia stanu kapłańskiego. Imamem może zostać każdy dojrzały muzułmanin znający Koran. Wybiera go wspólnota⁴². Podczas wspólnotowej modlitwy piątkowej w meczecie konieczna jest jego obecność. Wszyscy wierni ustawiają się w szeregi i wykonują ruchy inicjowane przez imama (na co dzień każdy muzułmanin wykonuje je samodzielnie). W związku z tym modlitwa w piątek ma charakter wspólnotowy. Pierwszym imamem był sam Mahomet, później funkcje te przejęli jego następcy – kalifowie⁴³. Podczas piątkowego zgromadzenia imam zajmuje miejsce centralne w meczecie, mianowicie stoi na specjalnym podwyższeniu, tzw. minbarze. Niektóre opracowania podkreślają, że w piątkowej modlitwie powinno uczestniczyć przynajmniej 40 wiernych⁴⁴.

Ważną częścią wspólnej modlitwy w dniu zgromadzenia jest wygłaszane przez imama kazanie (*chutba*). Następuje ono po modlitwach, które polegają na recytacji fragmentów Koranu oraz innych formuł. W kazaniu obecny jest wątek polityczny, gdyż istnieje zwyczaj, według którego imam wymienia imię władcy muzułmańskiego, jakiemu podlega dany meczet, prosząc Boga o łaski dla niego⁴⁵. Samo

⁴² T. Halik, *Przenikanie światów. Z życia pięciu wielkich religii*, Katowice 2012, s. 167; E. Chat, *Chrześcijaństwo a islam...*, dz. cyt., s. 71; W. Psurek, *Ekspansja islamu...*, dz. cyt., s. 83.

⁴³ R. Markowski, *Kult muzułmański w ujęciu porównawczym...*, art. cyt., s. 104. Por. J. Danecki, *Podstawowe wiadomości...*, dz. cyt., s. 135.

⁴⁴ Za: R. Kirste i in. (red.), *Święta wielkich religii. Kalendarz międzyreligijny*, tłum. M.M. Dziekan i in., Warszawa 1997, s. 70.

⁴⁵ J. Reychman, *Mahomet i świat...*, dz. cyt., s. 136.

kazanie posiada zwykle charakter pouczeń moralnych i religijnych. Składa się z dwóch części. Pierwsza rozpoczyna się od słów *Allahu akbar*, po czym następuje modlitwa wychwalająca proroka Mahometa. Odczytany zostaje fragment Koranu, który następnie jest wyjaśniany przez imama. Po zakończeniu pierwszej części kazania imam na chwilę siada. Drugą część inicjuje modlitwa za pomyślność wszystkich wyznawców Allaha – *du'a*. Pod koniec piątkowej modlitwy następuje jeszcze recytacja *Al-Fatihy* i wybranych fragmentów Koranu oraz pokłony rytualne⁴⁶.

Kościół natomiast posiada strukturę hierarchiczną, zapoczątkowaną przez samego Jezusa, który powołał apostołów. Ich następcami są biskupi, a ich pomocnikami prezbiterzy, którzy „poprzez święcenia i posłannictwo otrzymane od biskupów, przeznaczeni zostają do służenia Chrystusowi”⁴⁷. Dekret *Presbyterorum ordinis* Soboru Watykańskiego II ukazuje rolę kapłana w zgromadzeniu liturgicznym:

„Uczta eucharystyczna stanowi centrum zgromadzenia wiernych, któremu przewodniczy prezbiter. Prezbiterzy więc uczą wiernych składać Bogu Ojcu we Mszy świętej boską ofiarę, a wraz z nią swe życie” (DP 5).

Katechizm Kościoła Katolickiego za dokumentami soborowymi powtarza, iż w sakramencie święceń kapłańskich urzeczywistnia się posłanie, które Chrystus powierzył apostołom. A zatem kapłaństwo jest sakramentem posługi i obejmuje trzy stopnie: episkopat, prezbiterat oraz diakonat⁴⁸. Z kolei w Kodeksie Prawa Kanonicznego pada krótkie i jasne stwierdzenie, iż „szafarzem, który może sprawować w osobie Chrystusa sakrament Eucharystii, jest tylko kapłan ważnie wyswięcony” (kan. 900 § 1).

Inne czynności liturgiczne, takie jak odczytywanie tekstów biblijnych podczas liturgii Słowa czy udzielanie Komunii Świętej, mogą być wykonywane przez świeckich. Brak kapłanów, a co za tym idzie – brak sprawowania Najświętszej Ofiary, jest dotkliwy dla wiernych, i to już nie tylko na terenach działalności *ad gentes*. Coraz częściej boryka się z tym problemem Europa.

⁴⁶ A. Borkowski, *Islam...*, dz. cyt., s. 59.

⁴⁷ Sobór Watykański II, *Dekret o posłudze i życiu prezbiterów* (DP), nr 1.

⁴⁸ Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego*, nr 1536.

Formy świętowania

Jak już zostało zaznaczone, piątek w islamie nie jest dniem *stricte* świątecznym, a zatem nie można go zaliczyć do świąt obchodzonych w tradycji muzułmańskiej. Inaczej rzecz się ma ze świętowaniem niedzieli, która w tradycji chrześcijańskiej stanowi dzień świąteczny. Pomijając wszelkie różnice, przyjrzyjmy się praktyce i ewolucji modelu świętowania.

Jedną z ważnych inicjatyw Tygodnia Modlitw o Jedność Chrześcijan w 2015 roku było wspólne podpisanie apelu Kościołów w Polsce o poszanowanie i świętowanie niedzieli⁴⁹. Tekst apelu jednoznacznie wskazuje, iż w ciągu ostatnich lat zmienia się forma świętowania chrześcijańskiej niedzieli:

„Zauważmy jednak, że w naszym codziennym życiu niedziela traci swój wyjątkowy charakter. Staje się takim samym dniem, jak pozostałe dni tygodnia. Praca ponad miarę odbiera jej sakralny charakter. [...] Dlatego apelujemy do wszystkich chrześcijan w Polsce, by na nowo odkryli wartość dnia Pańskiego jako dnia wspólnotowego i rodzinnego świętowania w duchu wiary”⁵⁰.

W społeczeństwie coraz bardziej utrwala się tendencja do traktowania niedzieli jako końca tygodnia, czyli tzw. weekendu. Skupienie się tylko na takim pojmowaniu niedzieli może okazać się spłyceciem jej sakralnego wymiaru. W pojęcie świętowania wpisuje się także czas odpoczynku i rozrywki, jednak nie może on przysłaniać religijnej płaszczyzny tego dnia⁵¹.

Inną kwestią związaną z ewolucją modelu świętowania niedzieli jest nieumiejętność przeżywania dnia świętego. W wielu przypadkach można nawet wysunąć tezę, że Eucharystia jest co prawda sprawowana w niedzielę, brak jednak świętowania samej niedzieli. Już Victor Frankl podkreślał, że człowiek odczył się świętowania, a nawet doznaje neurotycznych lęków przed nim⁵². Brak umiejętności spędzania wolnego czasu i zdolności świętowania wydaje się być ubocznym skutkiem maszyny sukcesu oraz produktywności. Wniosek ten wysnuwa się z badań socjologicznych W. Świątkiewicza, który stwierdza, że:

⁴⁹ *Apel Kościołów w Polsce o poszanowanie i świętowanie niedzieli*, <http://ekumenia.pl/czytelnia/dokumenty-ekumeniczne/apel-kosciolow-w-polsce-o-poszanowanie-i-swietowanie-niedzieli/> [dostęp: 1.04.2015].

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ J. Gręźlikowski, *Świętowanie dnia Pańskiego...*, dz. cyt., s. 31.

⁵² J. Tyrawa, *Świętowanie niedzieli...*, art. cyt., s. 126-127.

„[...] wyraźne są procesy delegitymizacji znaczenia niedzieli jako przestrzeni *sacrum*. Możemy więc mówić o profanacji dnia Pańskiego, gdy w programie niedzieli zabraknie miejsca na skupienie i modlitwę, a uczestnictwo w Eucharystii zastąpione zostaje celebracją w «świętyniach konsumpcji»⁵³.

W podobnym tonie wypowiada się A. Dylus, łącząc świętowanie niedzieli z danym kręgiem kulturowym oraz wskazując na wzajemne konotacje. Autorka wysuwa tezę, że niedziela bez swego religijnego wymiaru zatraci z czasem także kulturową treść⁵⁴. Również przedstawiciele Kościoła prawosławnego zauważają pewien brak umiejętności świętowania dnia Pańskiego i sprowadzanie niedzieli „do dnia pustego relaksu czy też załatwiania zakupów bądź kończenia niedokończonych spraw i prac”⁵⁵.

Sama celebracja Eucharystii stanowi centralny punkt niedzieli, ale nie jest jedyną formą świętowania. Jan Paweł II w *Dies Domini* pisał o innych momentach chrześcijańskiej niedzieli: „Choć udział w Eucharystii jest sercem niedzieli, nie należy rozumieć, że na tym wyczerpuje się obowiązek świętowania tego dnia” (DD 52). Pojęcie świętowania niedzieli jest bowiem dość szerokie. Należy je – podobnie jak człowieka – traktować holistycznie, biorąc pod uwagę zarówno wymiar sakralny, fizyczny, jak i psychiczny.

Zagadnieniem nieustannie obecnym w związku ze świętowaniem niedzieli jest problem pracy w tym dniu. Od wieków, tradycja chrześcijańska nakazuje powstrzymywanie się od prac niekoniecznych. *Katechizm Kościoła Katolickiego* tłumaczy, iż do prac niekoniecznych zalicza się te,

„[...] które przeszkadzają oddawaniu czci należnej Bogu, przeżywaniu radości właściwej dniowi Pańskiemu, pełnieniu uczynków miłosierdzia i należytemu odpoczynkowi duchowemu i fizycznemu”⁵⁶.

Sformułowanie to nie określa wprost sytuacji koniecznej i niekoniecznej pracy, zatem pytań wokół tego zagadnienia jest wiele.

⁵³ W. Świątkiewicz, *Profanizacja Dies Domini. Między przyzwoleniem a zgorznięciem*, w: A. Czaja, Z. Gleaser (red.), *Świętowanie dnia Pańskiego w ekumenicznej...*, dz. cyt., s. 52.

⁵⁴ Por. A. Dylus, *Czy przegraliśmy niedzielę? O sensie świętowania*, „Chrześcijaństwo. Świat. Polityka. Zeszyty Społecznej Myśli Kościoła”, nr 3-4, 2007, s. 5-6.

⁵⁵ P. Nikolski, *Dzień Pański w Kościele...*, art. cyt., s. 87.

⁵⁶ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, 2185; Por. *Kodeks Prawa Kanonicznego*, kan. 1247.

Celem niniejszego opracowania nie jest jednak udzielenie na nie odpowiedzi, a jedynie zasygnalizowanie pewnych zmian dokonujących się w formach świętowania niedzieli.

Świętowanie piątku w islamie dość trudno określić, gdyż w tradycji muzułmańskiej nie jest to dzień zaliczany do świąt. Mimo to kalendarz islamu posiada szereg innych dni świątecznych, podczas których muzułmanie gromadzą się w meczecie na wspólnych modlitwach. Do takich dni można zaliczyć Święto Aszury, mające swoje korzenie w tradycji żydowskiej, upamiętniające śmierć Husajna, wnuka proroka Mahometa. Świętowaniu towarzyszą procesje pokutne, lamentacje oraz spotkania w gronie rodzinnym. Inne święta muzułmańskie to: dzień urodzin Mahometa, jego „wniebowstąpienie”, a także Kurban Bajram – święto na pamiątkę ofiary Abrahama⁵⁷.

Zamiast zakończenia

Niniejsze opracowanie miało na celu ukazanie przeżywania dnia zgromadzenia w islamie i zestawienie go z chrześcijańskim świętowaniem dnia Pańskiego. Przedstawienie praktycznego wymiaru celebrowania tych dni w dwóch wielkich religiach monoteistycznych skłania do wyciągnięcia kilku wniosków. Wspólnotowy charakter świętowania jest niewątpliwie elementem łączącym wyznawców Allaha, jak i uczniów Chrystusa. Ogromne znaczenie ma także rola modlitwy. Piątkowa modlitwa w meczecie odbywa się według ścisłych reguł. Określony rytm ma też celebrowanie niedzielnej Eucharystii. Kwestia oczyszczenia, chociaż różniąca się motywacją i przebiegiem, pojawia się zarówno w islamie, jak i chrześcijaństwie.

Poruszony w artykule temat przewodnika w modlitwie ukazał funkcję imama w piątkowym zgromadzeniu i konieczność jego obecności w tym dniu w meczecie. W zestawieniu roli imama z funkcją kapłana, przewodniczącego zgromadzeniu eucharystycznemu, pojawia się wiele różnic. Najważniejszą jest fakt święceń prezbiteratu w Kościele rzymskokatolickim; analogiczny rytuał nie występuje w islamie. Brak także ujednoczonej wykładni nauki Koranu, co w połączeniu z podziałami występującymi w islamie może powodować dość rozbieżne tłumaczenie zasad wiary muzułmańskiej.

W końcu artykuł podejmuje problem zmiany modelu świętowania w Kościołach i wspólnotach chrześcijańskich. Ekumeniczny apel o poszanowanie, a także świętowanie niedzieli z 2015 roku

⁵⁷ E. Chat, *Chrześcijaństwo a islam...*, dz. cyt., s. 71.

jednoznacznie potwierdza, że przeżywanie *dies Domini* od jakiegoś już czasu ewoluuje, często odchodząc od sakralnego wymiaru tego dnia.

~•~

BARBARA ŁYSIK

Dzień zgromadzenia w islamie a świętowanie chrześcijańskiej niedzieli

Streszczenie

Artykuł porusza temat świętowania piątku w islamie w porównaniu z chrześcijańskim świętowaniem niedzieli. Zagadnienie to nie jest zbyt często podejmowane w polskojęzycznych opracowaniach. Dzień zgromadzenia, bo tak nazywany jest piątek w Koranie, nie stanowi dnia świątecznego dla wyznawców islamu. Jest to dzień, w którym w godzinach południowych odbywa się wspólna modlitwa w meczecie. W artykule przedstawiono najpierw, czym jest ów dzień zgromadzenia, a następnie omówiono kwestię chrześcijańskiej niedzieli, czyli dnia Pańskiego. W dalszej części opracowania ukazano modlitwę piątkową w islamie i niedzielną celebrację liturgii eucharystycznej u chrześcijan. Kolejnym podjętym zagadnieniem stała się rola przewodnika tych modlitw: w islamie imama, a w chrześcijaństwie kapłana. W końcowej fazie artykułu zasygnalizowane zostało zjawisko ewolucji form świętowania. Szczególnie dotyczy ono obchodzenia niedzieli jako dnia świętego chrześcijan.

Słowa kluczowe: dzień Pański, dzień zgromadzenia, islam, niedziela, świętowanie.

BARBARA ŁYSIK

The Day of Congregation in Islam versus Christian Holy Sunday

Abstract

There is ever growing vagueness and inaccuracy about Islam, especially in the Western world with its Christian foundations. The article addresses the issue of Muslim Friday Worship in comparison with the Christian celebration of Sunday. Koran prescribes Friday as the Day of Congregation. But it is not a day off for Muslims. They gather together in the mosque at noontime to pray. The opening sections of the article describe the Day of Congregation and the relevant Islamic prayers, and the celebration of the Christian Sunday, called the Lord's Day. The middle segment presents the place and role of the imam and

priest in their respective communities. The closing paragraphs draw the reader's attention to the evolving nature of the celebrations, especially those of the Christian Sunday.

Keywords: Day of Congregation, Lord's Day, Islam, Sunday, celebration.